

Stanislovas Vitkevičius – iš Kelmės krašto kilęs lenkų tapytojas, meno teoretikas, rašytojas

Danutė MUKIENĖ

Stanislovas Vitkevičius (lenk. *Stanisław Witkiewicz*, 1851–1915) – vienas iškiliausių ir įdomiausių XIX a. II p. lietuvių kilmės lenkų tapytojų, meno teoretikų, rašytojų, visuomenės veikėjų. Jis yra Zakopanės stiliaus architektūroje ir taikomojoje dailėje pradininkas, užima svarbią vietą XIX a. II p. Lenkijos meno kritikos istorijoje.

S. Vitkevičius keliolikoje straipsnių bei knygoje „Menas ir kritika pas mus“ yra suformulavęs savitą natūralizmo teoriją.

Zakopanės stilius – XIX a. pabaigos Lenkijos architektūros ir taikomosios dailės stilistinė tendencija, pagrįsta Tatrų kalniečių statinių bei drožinių formų stilizacija. Kaip teigia daugelis tyrinėtojų, tai buvo pirmasis lenkų nacionalinis stilius, kuris peržengė teorinių postulatų rėmus ir galėjo būti įgyvendintas praktiškai ne tik Zakopanėje. S. Vitkevičius jį sukūrė po to, kai 1890 m. apsigyveno Zakopanėje.¹

S. Vitkevičius gimė 1851 m. gegužės 8 d. Kražių valsčiaus Pašiaušė kaimo (dabar jis priklauso Kelmės rajonui) kilmingoje Žemaitijos bajorų šeimoje. Jo tėvas – Ignas Vitkevičius, motina – Elvyra Šemėtaitė. Stanislovas pradinį išsilavinimą gavo namuose. Vėliau jis mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Namuose buvo auklėjamas dar iš romantizmo laikų atėjusių patriotinių ir religinių tradicijų dvasia. Būdamas vos 12 metų amžiaus, dalyvavo 1863 metų sukilime – buvo kurjeris, partizanų būrių tiekėjas. Sukilimą palaikė ir jo tėvai, du vyresni broliai ir seserys. Po sukilimo numalšinimo tėvas buvo suimtas, nuteis-

Jacek Malczewski. Stanislovo Vitkevičiaus portretas. 1897 m. Pa-veikslas saugomas Krokuvos nacionaliniame muziejuje (Lenkija)

tas tremčiai ir katorgai, o jų šeimos turtas parduotas iš varžytinių. Į tremties vietą – Tomską su vyru išvyko ir jo žmona, o su tėvais – ir visi jų vaikai. Tomske Stanislovas ėmė domėtis daile ir pradėjo lankyti piešimo pamokas. Būdamas 18 metų amžiaus (1867-aisiais) jis ėmėsi tokio amžiaus jaunuoliui gana sudėtingos misijos: nuvažiuo į Lenkiją, kad pasirūpintų, jog jo tėvams būtų leista sugrįžti į Lietuvą. Neaišku, kiek tai padėjo, tačiau 1868 m. Vitkevičiai gavo leidimą palikti tremties vietą. Tėvas Lietuvos nepasiekė – mirė grįždamas namo. Iš tremties prvykusią Stanislovo mamą, jo brolius ir seseris priglaudė giminės. Stanislovas tada kartu su jais į Lietuvą negrįžo, nes dar prieš gaunant šeimai žinią, kad gali tremtis jiems atšaukiama, buvo apsisprendęs studijuoti Sankt Peterburgo dailės akademijoje. Čia jis mokėsi 1868–1871 metais. Akademijoje buvusioms griežtoms mokymosi taisyklėms jis nepritarė. Po studijų keliems mėnesiams sugrįžo namo. Nutaręs toliau gilinti dailės žinias, 1872-aisiais išvyko į tuo metu Vokietijoje buvusį svarbų meninės kultūros centrą Miuncheną. Čia jis 1872–1875 m. studijavo dailės akademijoje. Joje mokėsi daug lenkų. S. Vitkevičius įsijungė į jų bendruomenę ir aktyviai

dalyvavo jos veikloje. Miunchene jis susibičiulia-
vo su žymiais tapytojais Aleksandru Gierymskiu,
Józefu Chelmońskiu, Henryku Siemiradzkiu.

Miuncheno laikotarpis buvo lemtingas ne tik
meninei ir intelektualinei S. Vitkevičiaus raidai,
bet ir visam jo gyvenimui. Tuo laikotarpiu jį slėgė
sunkios materialinės sąlygos, kartais tekdavo net
badauti. Viso to jo organizmas neatlaikė ir Stanis-
lovas susirgo tuberkulioze. Ši liga jį kamavo iki pat
paskutinės gyvenimo dienos.

1875 m. baigęs studijas, apsigyveno Varšuvoje.
Čia, išsinuomotoje viešbučio „Europejski“ buvu-
sioje skalbykloje, jis įsirengė savo kūrybinę tapybos
studiją (dirbtuvę). Šios patalpos greitai tapo popu-
liarios tarp Varšuvos menininkų, tapytojų, rašyto-
jų, kritikų ir žurnalistų. Tuo laikotarpiu S. Vitke-
vičius susidraugavo su Boleslovu Prusu, Henryku
Sienkiewicziumi, Antoniu Sygietyńskiu ir dauge-
liu kitų ano metų Lenkijos menininkų, tapo savu
tarp Varšuvos intelektualinio elito, kuris priklausė
tuo metu pasaulyje garsios aktorės Helenos Mo-
drzejewskos [Modjeska] meno ir literatūros salo-
nui. Realizmo šalininkas mene, kompozitorius bei
menotyrininkas Antonis Sygietyńskis savo miru-
sios žmonos Marijos iš Szetkevičių šeimos vardu
S. Vitkevičiui skyrė stipendiją, apie kurią pats S. Vit-
kevičius nežinojo, bet kuri buvo jo išlaikymo pa-
grindas paskutiniais gyvenimo metais.

Varšuvoje S. Vitkevičius iš pradžių dažniau-
siai iliustruodavo periodinius leidinius, rašydavo
straipsnius dailės temomis.

Norėdamas sustiprinti sveikatą, 1881–1882m.
jis gydėsi Meranoje ir Marienbade. Iš jo rašytų laiškų
matosi, kad tuo laikotarpiu jis galėjo lankytis ir
Paryžiuje bei Vienoje.

1884 m. S. Vitkevičius sausio 5 d., praėjus dau-
geliui metų po sužadėtuvių, sukūrė šeimą – vedė
muzikę (muzikos mokytoją) Mariją Petžkevičiūtę
(Pietrkiewicz). Gyvendami santuokoje jie 1885m.
susilaukė sūnaus – garsiu lenkų menininku tapu-
sio Stanislovo Igno Vitkevičiaus (*Stanisław Ignacy
Witkiewicz*). Jo krikštamatė buvo jau minėta aktorė
Helena Modjeska.

1884 m. gavęs Arturo Grušeckio pasiūlymą įsi-
jungti į literatūros ir meno savaitraščio „Wędrowiec“
kolektyvą ir tapti šio leidinio meno vadovu, Stanislo-
vas jį priėmė. Minėtose pareigose jis dirbo 1884–1887

Stanislovas Vitkevičius su sūnumi Stanislovu Ignacu Lovrane
1913 metais. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Polish Scientific
Publishers PWN

metais. Tuo laikotarpiu šiame leidinyje jis paskelbė
nemažai savo straipsnių apie meno kūrinių vertybes ir
meno kritikų vaidmenį; šie straipsniai 1891, 1899 m.
išspausdinti atskira knyga – „Sztuka i krytyka u nas“
(„Tapyba ir kritika tarp mūsų“).

S. Vitkevičiui dirbant savaitraštyje „Wędrowiec“,
šis leidinys pritraukė daug intelektualų, kurie
pasisakė už realizmą literatūroje ir mene, už naują
kūrybinį požiūrį ir pergalę prieš akademinį konven-
cionalizmą. 1887 m. S. Vitkevičius dirbo žurnalo
„Kłosy“ meno vadovu.

Jo gyvenime lemtinga buvo ir Lenkijos Zakopa-
nė. Pirmą kartą S. Vitkevičius ten apsilankė 1886m.,
o 1890 m. jis čia apsigyveno kartu su šeima. Jį labai
žavėjo Zakopanės krašto gamta, ypač kalnai, Podo-

(Nukelta į 12 p.)

Stanislovas Vitkevičius. Fotografas nežinomas. Nuotraukos
originalas saugomas Tatrų kalnų muziejuje Zakopanėje

Jaščuruvo Švč. Jėzaus širdies koplyčia 1904 m. Fotografė Aneta Pawska

lės aukštumos, liaudies tradicijos, kalniečių gyvenimo būdas, liaudies menas, jo formos. Gyvendamas čia, jis, remdamasis šio krašto tradicinėmis architektūros ir dekoratyvinio meno formomis, ėmėsi kurti lenkų tautinį stilių, suformulavo vėliau plačiai paplitusio Zakopanės architektūros stiliaus, kuris vadinamas ir Vitkevičiaus stiliumi, pagrindus. Gyvendamas Zakopanėje jis dar ir projektavo namus, piešė, tapė, rašė straipsnius, knygas (Zakopanės stiliaus tema yra išspausdinti trys jo leidiniai: „Na przelęczy (Ewangelia Tatr)“ (1891 m.); „Styl zakopiański. Zeszyt I. Pokój jadalny“ (1904 m.); „Styl zakopiański. Zeszyt II. Ciesielstwo“ (1910 m.).

Aktualu tai, kad šis stilius apėmė architektūros objektus ir dekoratyvinį meną. S. Vitkevičius buvo ne tik meno teoretikas, bet ir praktikas: jis ne tik sukūrė Zakopanės stiliaus pagrindus, bet ir pats projektavo šio stiliaus statinius, jų vidaus patalpoms priderintus baldus, buities reikmenis, kai ką pats padarydavo. Vienu metu jis buvo pradėjęs kurti net

Stanislovo
Vitkevičiaus parašas

ir Zakopanės stiliaus interjerus bažnyčioms, tačiau to darbo vėliau atsisakė, nes šis „eksperimentas“ tada visuomenėje nesulaukė reikiamo palaikymo.

Pirmasis S. Vitkevičiaus suprojektuotas Zakopanės stiliaus namas buvo Zygmunto Gnatowskio vila „Koliba“ (suprojektuota 1891–1892 m., pastatyta 1892–1894 m.). Projektuodamas šį pastatą S. Vitkevičius siekė įrodyti, kad liaudišką architektūrą galima suderinti su sudėtingais ir rafinuotais komforto ir grožio reikalavimais. Jis rūpinosi, kad jo suprojektuotose vilose, kituose statiniuose atsirastų ir Zakopanės stiliaus reikalavimus atitinkantys baldai, dekoruoti buities reikmenys.

Kiti S. Vitkevičiaus parengti žymesni Zakopanės stiliaus pastatų projektai: vilos: „Willa pod Jedlami“ (pastatyta 1897 m.); „Pepita“ (pastatyta 1893–1894 m., sudegė 1928 m.); „Korwinówka“ (pastatyta 1895–1896 m.); „Zofiówka“ (pastatyta 1895–1896 m., sudegė 1946 m.); „Konstantynówka (1900 m.); Jaščuruvo Švč. Jėzaus širdies koplyčia (1904 m.). 1904–1905 m. jis kartu su savo anūku architektu Jonu Vitkevičiumi parengė ir Vitkevičių vilos projektą.

Lietuvoje pirmą kartą Zakopanės stilių bandyta pritaikyti Švenčionių apskrityje esančiame Saldutiškio dvare, kurį valdė S. Vitkevičiaus seserį vedęs karo inžinierius Boleslovas Jalovieckis. Tuo pačiu laikotarpiu pagal S. Vitkevičius projektą buvo pastatyta Saldutiškio siauruko geležinkelio stotis.

Daug Zakopanės stiliaus bruožų turinčių pastatų (vilų, vasarnamių, gyvenamųjų namų) XX a. pradžioje iškilo Lietuvos pajūryje, ypač Palangoje.

Esant galimybei, S. Vitkevičius plėtė savo akiratį, lankydavo kitas šalis. Žinoma, kad jis yra lankęsis Europos meno parodoje Berlyne, 1897 m. – Cyprian Godebski Kararoje (ten tuo metu buvo ruošiamas paminklo Adomui Mickevičiui projektas).

1904–1905 m. S. Vitkevičius gyveno ir gydėsi prie Adrijos jūros tuo metu buvusiam madingame

Pirmasis S. Vitkevičiaus suprojektuotas Zakopanės stiliaus namas – Zygmunto Gnatowskio vila „Koliba“ (suprojektuota 1891–1892m., pastatyta 1892–1894 m.)

Austrijos-Vengrijos kurorte Lorzane, kuris dabar priklauso Kroatijai. Kiek sustiprėjęs jis sugrįžo į Zakopanę, tačiau liga nesitraukė, tad, sveikatai dar labiau pablogėjęs ir nenorėdamas užkrėsti kitus šeimos narius, jis 1908 m. paliko šeimą ir vėl išvyko gydytis į Lorzaną. Ten S. Vitkevičius 1915 m. rugsėjo 5 d. ir mirė. Marijos Demboskos rūpesčiu jo palaikai buvo parvežti į Lenkiją ir rugsėjo 17 d. palaidoti Zakopanės garbingųjų kapinėse, šalia jo draugų Tyto Chałubińskiego ir Sabalos amžinojo poilsio vietos.

Lenkų meno tyrinėtojos Halina Floryńska-Lalewicz ir Irena Kossowska, analizuodamos S. Vitkevičiaus kūrybinį palikimą, pažymi, kad S. Vitkevičius priklausė menininkų grupei, kuri XIX a. pab. padarė didžiausią įtaką Lenkijos dailės istorijai, kad jo raštai paliko pėdsaką XIX ir XX amžių sandūros lenkų socialinėje mintyje. Pasak tyrinėtojų, jis buvo gerai žinomas, labai vertinamas ir kaip moralistas, sprendžiantis su religija, etika ir tautiniu identitetu susijusius klausimus. Na o jo tapyba, pasak minėtų meno žinovų, Lenkijos dailės istorijoje suvaidino ne tokį reikšmingą vaidmenį kaip ko meno teoriniai darbai. Atkreipiamas dėmesys į tai, jog jo sukurtų paveikslų negalima vienareikšmiškai suklasifikuoti. Jie stebina priklausymu kelioms meno kryptims. Ryškiausi paveikslai savyje sujungia romantišką nuotaiką su natūralistiniu ir simbolistiniu pasaulio dvimatiškumo suvokimu, tuo pačiu parodydami jo materialinę ir dvasinę prigimtį.² Plačiausiai S. Vitkevičius žinomas kaip dailininkas realistas. Savo sukurtose drobėse, piešiniuose jis yra įamžinęs daugelį Lietuvos vietų, čia gyvenusių žmonių. Jis mėgo piešti, tapyti lakoniškus nuotikos peizažus, kuriuose įtaigiai perteikdavo gamtos

gyvybingumą. Tapyboje jis itin svarbia laikė šviesą ir spalvą. Jo paveikslai pasižymi subtilia tonine gradacija, jiems yra būdinga liūdesio ir melancholijos nuotaika. Tarp tokių kūrinių paminėtini „Saulėtekis jūroje“ (1887), „Pavasarinis rūkas“ (1893), „Avys miškoje“ (1899–1900) ir kt. Jis mėgo tapyti portretus, natūrmortus, o labiausiai – peizažus, tarp kurių gana daug jūros peizažų. Didelė jų dalis gimė S. Vitkevičiui 1885–1886 m. lankantis Palangoje.

Malgorzata Omiłanowska rašo, kad Palangoje „Baltijos jūros grožį pirmuosiuose marinistiniuose paveiksluose įamžino Stanisławas Witkiewiczius ir Leonas Wyczółkowski [...]“³. Plačiai žinomas 1885m. S. Vitkevičiaus piešinys, kuriame pavaizduotas palangiškis būgnininkas Leiba Jordanas, tais pačiais metais nupieštas dokumentinio pobūdžio Palangos paplūdimio vaizdas, kuriame matosi jūra ir prie kopų išrikiuoti mediniai paplūdimio nameliai. Itin menišką ir 1885 m. jo sukurtas piešinys „Kelionė į Palangą“, kuriame romantiškai, o kartu

(Nukelta i 14 p.)

S. Vitkevičiaus projektuotų Palangos poilsio namų „Kęstutis“ vakarinio (viršuje) ir rytinio (apačioje) fasadų piešiniai

S. Vitkevičius. „Kelionė į Palangą“. 1885 m.

S. Vitkevičius. „Drama prie Palangos krantų“. 1889 m.

ir realistiškai, netgi dokumentiškai perteiktas pajūrio vaizdas. Čia dviejų arklių traukiamas diližanas važiuoja pačiu paplūdimiu, sekia pakrante, kur smėlis kietesnis, greta jūros – į krantą išvilktos trys žvejų valtelės. Tolumoje dunkso kopos.

Vienas iš svarbiausių Palangos grafo Felikso Tiškevičiaus ir Plungės grafo Mykolo Oginskio 1901 m. planų buvo pastatyti Palangoje modernius poilsio namus (kurhauzą) „Kęstutis“. Parengti projektą buvo užsakyta S. Vitkevičiui. Išsamiai apie tai, kokį projektą buvo parengęs architektas, rašoma jau minėtoje M. Omiłanowskos knygoje (p. 101–111). Gyvenimas taip susiklostė, kad pagrindinis „Kęstučio“ poilsio namų finansuotojas kunigaikštis M. Oginskis 1902 m. netikėtai mirė, naujų investuotojų nebuvo rasta, tad Tiškevičiai sumanymo statyti naują Palangos kurhauzą atsisakė, tačiau, kaip rašo M. Omiłanowska, „*Witkiewiczų eskizai, atsiųsti 1902 m. kovo pradžioje Świątochowskiui, galop pateko Mikolajui Totwinskińskiui, ir šis ėmė skubiai detalizuoti galutinį projektą (Ignaco Świątochowskio laiškas Stanisławui Witkiewiczui, 1902 m. kovo 9 d.). Świątochowskiis taip pat iš karto nusprendė publikuoti Witkiewicziaus eskizus savaitraštyje „Tygodnik Ilustrowany“ ir pateikė informaciją apie projektą savaitraščiui „Ilustracja Polska“.*⁴

Minėtoje M. Omiłanowskos knygoje plačiau yra aptartas ir S. Vitkevičiaus sukurtas, po pasaulį pla-

S. Vitkevičius. „Žvejė iš Palangos“. 1887 m.

čiai paplitęs Zakopanės architektūros stilius, paties S. Vitkevičiaus parengti pastatų, kuriems šis stilius būdingas, projektai.

Žinoma, kad S. Vitkevičius su žmona Palangoje kelias savaites poilsavo 1884 m. liepos–rugsėjo mėnesiais. Tikėtina, kad šį kurortą jam rekomendavo gydytojai ir giminaičiai (tada jo motina ir sesuo gyveno Lietuvoje – Saldutiškyje). Poilsiaudamas ir gydydamasis Palangoje jis sukūrė keliasdešimt eskizų, kuriuose užfiksavo daug Palangos pajūrio gyvenimo scenų, žmonių portretų, kraštovaizdžių. M. Omiłanowska pažymi, kad „Remdamasis šiais eskizais, 1885–1886 m. jis nutapė per dešimt aliejinių paveikslų (iki šios dienos yra žinomi penki), keletą akvarelių ir guašo kūrinių, taip pat sukūrė penkiolika grafikos darbų, kurie buvo reprodukuoti Varšuvos iliustruotoje spaudoje. Viešnagės Palangoje vaisius taip pat buvo literatūros kūrinys „Lato w Poładze“ („Vasara Palangoje“), 1885 m. išspausdintas savaitraštyje „Wędrowiec“ [...].“

Tarp žymiausių darbų, kuriuos S. Vitkevičių įkvėpė sukurti Palanga, yra „Palangos pušys“ (1884), „Diližanas prie jūros“, „Grįžimas iš žūklės“, „Palangos krantas“, „Baltija prie Palangos“, „Prie

Birutės koplyčios Palangoje“, „Koplyčia ant Birutės kalno“, „Audra prie Birutės kalno“, Saulėlydis“ (visi sukurti 1885 m.), „Žvejų krantas Palangoje“ (1886m.), „Vėgelės ir silkės“, „Jaunos kaimietės studija“, „Palangos krantas“, „Plaukimas žvejoti silkį“, „Vėjo malūnas“, „Žvejė iš Palangos“, „Saulėlydis jūroje“, „Banga“ (visi aštuoni sukurti 1887 m.), „Drama prie Palangos krantų“ (1889 m.).

Daug S. Vitkevičiaus piešinių, tapybos kūrinių saugoma privačiose kolekcijose, Balstogės Palenkės, Krokuvos, Lodzės, Varšuvos muziejuose.

S. Vitkevičius buvo Lenkijos ir Lietuvos unijinės sąjungos šalininkas. Jis žinomas ir kaip formolio švietimo priešininkas, teigė, kad mokykla visiškai prieštarauja žmogaus psichologinei sandarai. Šių nuostatų laikėsi ir šeimoje. Nepaisant to, jo sūnus, sulaukęs 20-ies metų, pradėjo studijuoti dailę Krokuvos dailės akademijoje ir, kaip jau minėta, tapo žymiu Lenkijos tapytoju, dramaturgu, romanistu, filosofu. Jo kūrybinis slapyvardis – Witkacy.

1930 m. po mirties Stanislovas Vitkevičius buvo apdovanotas Lenkijos nepriklausomybės kryžiumi.

STANISLOVO VITKEVIČIAUS KNYGOS

- „Sztuka i krytyka u nas“ („Tapyba ir kritika tarp mūsų“) – 1891 m., antras leidimas 1899 m.
- „Na przełęczu (Ewangelia Tatr)“ („Kalnų perėjoje“ (Tatrų evangelija) – 1891 m
- „Na przełęczu. Wrażenia i obrazy z Tatr“ („Ant kalnų perėjos. Įspūdžiai ir vaizdai iš Tatrų kalnų“) – 1891 m.; pirmą kartą paskelbta leidinyje „Tygodnik Ilustrowany“ 1889–1890 m.
- „Policja a sztuka“ („Policija ir menas“) – 1902 m.
- Monografija „Aleksander Gierymski“ – 1903 m.
- „Styl zakopiański. Zeszyt I. Pokój jadalny“ („Zakopanės stilius. I knyga. Valgomasis“ – 1904 m.
- „Chrześcijaństwo i katechizm. O nauce religii w szkołach galicyjskich“ („Krikščionybė ir katekizmas. Apie tikybos mokymą Galicijos mokyklose“) – 1904 m.
- „Przełom“ („Posūkio taškas“)
- „Życie, etyka i rewolucja“ („Gyvenimas, etika ir revoliucija“)
- „Po latach“ („Po metų“) – 1905 m.
- „Z Tatr“ („Iš Tatrų kalnų“) – 1907 m.
- Monografija „Matejko“ – 1908 m.
- „Styl zakopiański. Zeszyt II. Ciesielstwo“ („Zakopanės stilius. II knygelė. Dailidžių darbas“ – 1910 m.
- Monografija „Juliusz Kossak“ – 1900 m.
- „Wallenrodzizm czy znikczemnienie“ („Valen-

S. Vitkevičius. „Gržimas iš žvejybos“. Apie 1885 m.

S. Vitkevičius. „Diližanas“. 1885 m.

S. Vitkevičius. „Audra jūroje“ / „Bltijos jūra prie Palangos“. 1885 m.

rodizmas arba tapimas niekšybe“), išspausdintas 1917 m. „Kultura Polski“; tai yra kūrinio „Studium o duszy polskiej po 1863 roku“ („Studija apie lenkų sielą po 1863 m.“) fragmentas – 1917 m.

¹ Culture.pl, „Artists, „Stanisław Witkiewicz - Creator of the Zakopane Style“: <https://culture.pl/en/artist/stanislaw-witkiewicz-creator-of-the-zakopane-style> (žr. 2022-04-05).

² Culture.pl, „Stanisław Witkiewicz“: <https://culture.pl/en/artist/stanislaw-witkiewicz>.

³ Omilanowska Małgorzata, Pabaltijo Zakopanė. Palanga Tyszkiewiczų laikais, Vilnius, 2014, p. 7.

⁴ Ten pat, p. 103.

⁵ Ten pat, p. 253–254.